

Den inhägnade utmarken

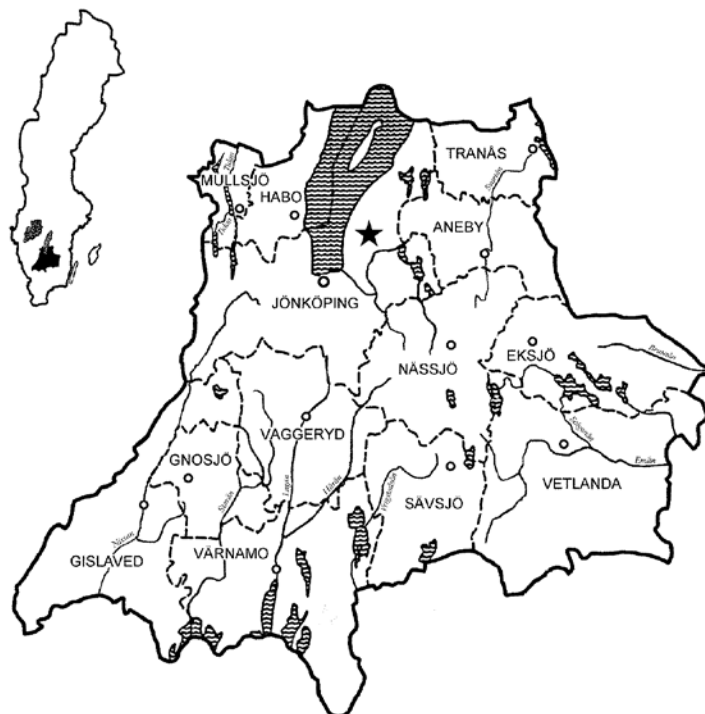

Kulturhistorisk förstudie inför planerad vindkraftspark på
Lyckås, Drättinge och Jordstorps ägor m.fl. i Skärstad och
Svarttorps socknar, Jönköpings kommun.

Den inhägnade utmarken

Kulturhistorisk förstudie inför planerad vindkraftspark på Lyckås, Drättinge och Jordstorps ägor m.fl. i Skärstads och Svarttorps socknar, Jönköpings kommun.

Rapport, foto och ritningar: Ådel V. Franzén

Grafisk design: Anna Stålhammar

Tryck: Arkitektkopia

Jönköpings läns museum, Box 2133, 550 02 Jönköping

Tel: 036-30 18 00

E-post: info@jkpglm.se

www.jkpglm.se

Utdrag ur tryckta och ajourhållna ekonomiska kartor är återgivna enligt tillstånd:

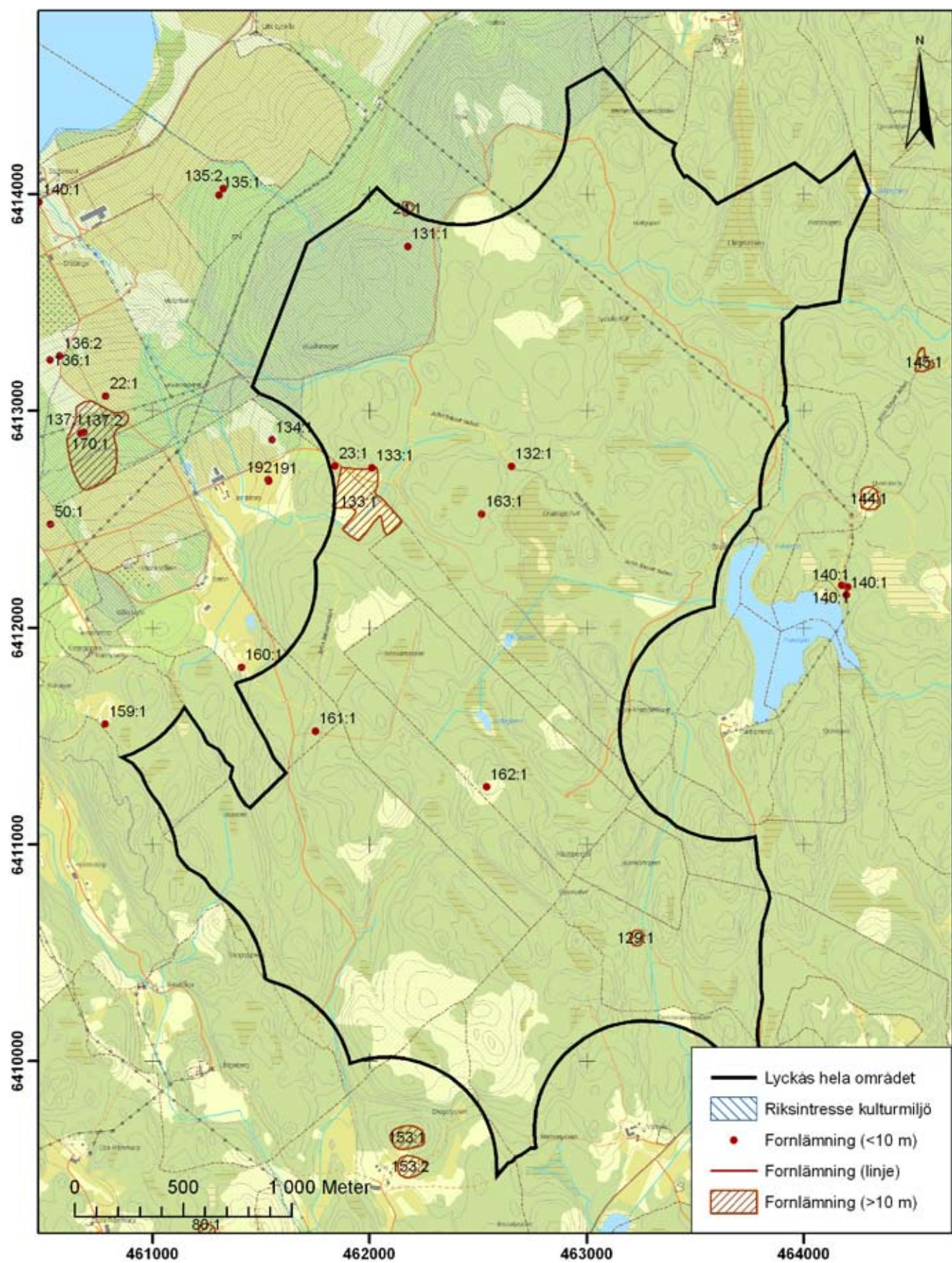
Ur karta © Lantmäteriet. Medgivande MS2007/04833.

ISSN: 1103-4076

© JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM 2010

Innehåll

Inledning.....	5
Målsättning.....	5
Metod.....	6
Landskapskaraktär och konsekvensanalys.....	6
Landskapets kulturhistoriska värden.....	6
Kulturhistorisk landskapanalys.....	7
Förstudieområdet.....	7
Topografi.....	7
Fornlämnings- och kulturmiljö.....	9
Tidigare arkeologiska undersökningar.....	10
Bebyggelseantikvariska studier.....	12
Riksintresse för kulturmiljövården.....	12
Riksintresset och vindkraftsparken.....	14
Landskapshistoriska perspektiv.....	15
Kartor.....	15
Ortnamn.....	15
Analys.....	15
Resultat.....	20
Tidigare kända och nyupptäckta fornlämningar och Övriga kulturhistoriska lämningar.....	20
Beskrivning av områden med komplexa kulturhistoriska lämningar.....	22
Åtgärdsförslag.....	24
Lagskydd och ärendegång.....	25
Vad säger lagen.....	25
Kulturhistoriska förstudier.....	25
Arkeologisk utredning.....	26
Arkeologisk förundersökning.....	26
Arkeologisk undersökning.....	26
Administrativa uppgifter.....	27
Referenser.....	27
Tryckta källor.....	27
Muntliga källor.....	28
Arkiv.....	28
Kartunderlag.....	28

FIGUR 1. Utdrag ur ekonomiska kartans blad 7E 3c, 7E 3d, 7E 2c, 7E 2d, . Skala 1:25 000

Inledning

Jönköpings läns museum har på uppdrag av södra Vindkraft AB genomfört en kulturhistorisk förstudie inom en ca 885 hektar stor yta vid Lyckås, Drättinge, Jordstorp och Övravads fastigheter m.fl inom Skärstad och Svarttorps socknar, Jönköpings kommun (FIGUR 1). Uppdraget beställdes med anledning av en planerad vindkraftspark om ca 18 verk i området. För att möjliggöra en god elproduktion i skogsterrängen så kommer de ca 18 verken ha en navhöjd på minst 100 m och en rotordiameter på 90-100 m. Den maximala totalhöjden blir ca 175 m, men kommer troligen inte att överstiga 150 m. Vindkraftverkens placeringar är i dagsläget preliminära och kan komma att ändras något.

Förstudien har genomförts av kulturgeograf Ådel Vestbö Franzén som också är rapportansvarig. Kart- och arkivstudier samt översiktlig fältbesiktning genomfördes under juni och juli månader 2010.

Länsmuseet ställer sig positiv till utbyggnaden av vindkraft, en åtgärd som ligger helt i linje med de nationella miljömålen och ökar förutsättningarna för en hållbar utveckling. Det är dock viktigt att utbyggnaden av vindkraft tar hänsyn till det omgivande landskapets kulturmiljövärden. Vindkraftsetableringar omfattar ofta stora ytor. En kulturhistorisk förstudie i ett tidigt skede av planeringen kan bidra till att hitta placeringar som gör minsta möjliga påverkan på bevarandevärda kulturmiljöer och kulturhistoriskt värdefulla landskapsavsnitt.

Målsättning

Målsättningen med den kulturhistoriska förstudien är att erhålla en helhetssyn på landskapets och bebyggelsens utveckling i ett långt tidsperspektiv. Den ska ge en förståelse för det landskap människan verkat i och förhållit sig till från förhistorisk tid och framåt. Genom förstudien lyfts ett områdes karaktär och särdrag fram. Den kulturhistoriska förstudien ska även kunna användas som underlag för en MKB (miljökonsekvensbeskrivning).

Utifrån förstudiens resultat och de konsekvenser en exploatering medför ges även förslag på aktuella åtgärder.

Denna förstudie kommer att fokusera på följande punkter:

- Beskriva områdets kultur- och landskapshistoriska karaktär.
- Lyfta fram kulturmiljöer och eventuell kulturhistoriskt intressant bebyggelse.
- Värdera kulturmiljön i området.
- Analysera kulturmiljöns sårbarhet inför vindkraftsetablering.
- Bedöma vindkraftsanläggningarnas kulturmiljöpåverkan.

Metod

Den kulturhistoriska förstudien består av en byråmässig genomgång samt en översiktlig fältinventering. Genom att studera ett brett spektrum av källor kan vi få en bättre bild av hur landskapet förändrats över tid. Den byråmässiga genomgången omfattar därför en analys av historiska kartor och nyare översiktskartor, forn- och kulturlämningar registrerade i FMIS, ortnamn, arkivmaterial, hembygds litteratur och relevanta antikvariska rapporter. Slutligen görs en översiktlig fältinventering utifrån indikationer i den byråmässiga genomgången. Forn- och kulturlämningar som påträffats vid fältinventeringen har inprickats med gps och handdator.

Landskapskaraktär och konsekvensanalys

Användningen av förnyelsebara energikällor som vind och vatten har en lång historisk kontinuitet. Med kunskapen om att de fossila bränslena faktiskt inte är en utesluten resurs har behovet av att hitta tillbaka till de energikällor vi brukat i historisk tid vuxit sig allt större, med omfattande vindkraftsetableringar som följd.

För att kunna bygga ut ny vindkraft och anpassa samhället till de nya miljömålen krävs dock att utbyggnaden sker i samverkan med en rad faktorer, som hänsyn till buller, natur, boende och kulturmiljö. Den europeiska landskapskonventionen, framtagen av Europarådet, lyfter fram människans relation till det omgivande landskapet.

Landskap är per definition kontaktytan mellan naturgivna förutsättningar och mänsklig påverkan som det upplevs av de människor som bor i eller har intressen i landskapet.

Landskapets kulturhistoriska värden

Begreppet *upplevelsevärde* åsyftar den upplevelse man kan få av ett landskap, utifrån bebyggelse, vägar och andra strukturer, men också de minnen som kan kopplas samman med landskapet. Det mosaikartade landskapet med omväxlande topografi upplevs ofta som vackert, kanske för att det är greppbart och avgränsat, och har därför ett högt upplevelsevärde (V-Franzén, manus). En milsvid tät granplantering har kanske snarare ett lågt upplevelsevärde.

Landskapet kan också ha ett *pedagogiskt värde*, som kan avspegla hur landskapet förändrats över tid. För att ha ett högt pedagogiskt värde bör äldre och yngre skikt vara synliga i relation till varandra. I en skog kan vi till exempel se hur äldre tiders åkrar med stenmurar och röjningsrösen blivit övervuxna med planterad gran. Det kan vara ett bra pedagogiskt exempel på landskapets föränderlighet. Även en lämning kan ha ett högt pedagogiskt värde. En förutsättning för detta är att lämningen är så välbevarad att den kan förklara hur de individer som brukade lämningen – till exempel ett torp, ett gravfält eller en åker – levde och verkade.

Vetenskaplig potential avser däremot lämningar som vetenskapligapreparat snarare än själva landskapet. Lämningen ska vara av sådant kulturhistoriskt värde att den kan förmedla en kunskap om sin samtid. Fossil åker i skogsmark, en förhistorisk boplats, lämningarna efter en 1600-talsgård eller en förhistorisk grav har en hög vetenskaplig potential, medan en pittoresk bymiljö med rötter i tiden för laga skiftet inte har samma potential. Däremot kan bymiljön ha ett högt upplevelsevärde. Förstudien syftar till att belysa vilka av dessas värden ensamma eller i kombination som kan knytas till förstudieområdet.

Kulturhistorisk landskapsanalys

Det landskap vi ser idag innehåller en mängd element som representerar äldre tider. Utbredningen av fornlämningar, byggnader och bykärnor, vägnät, öppna landskapsrum med åkrar, ängs- och hagmarker, liksom ortnamn – är alla spår av dessa äldre faser. Genom att studera dessa element kan vi få fram ny kunskap om landskapets historia.

Förstudieområdet

Förstudieområdet, i fortsättningen även förkortat till FO, är beläget inom ett höjddparti öster om och ovanför vad som verkligen kan betecknas som en *bygd* i kulturetogeografisk mening, nämligen Skärstaddalen. Dalen sträcker sig mellan Kaxholmen i sydväst och byarna Siringe och Flättinge i nordost. Den öppna odlingsbygden återfinns framför allt söder om och nordost om Landsjön, en sjö belägen ca 145 meter över havet och ca 55 meter över Vätterns vattenyta.

Områdets höga uppodlingsgrad i dag är till stor del ett resultat av torrläggning, utdikningsprojekt och sjösänkningen av Landsjön under perioden 1850-1900. Icke desto mindre har Skärstaddalen tidigt varit en av Jönköpings läns mest uppodlade områden, beroende på jordens sammansättning och bördighet samt ett gynnsamt mikroklimat. Det är relativt lätt att på en terrängkarta i dag skilja inägomark från utmarksområden, på många sätt är det ett lättläst landskap vi har att göra med.

Förstudieområdets landskapliga kontext och eventuella intressekonflikter som kan finnas mellan vindkraftsetableringen och kulturmiljövårdens intressen kan inte förstås om vi inte studerar ett större landskapavsnitt. I det följande presenteras en historik av förstudieområdets landskapkontext i vidare geografisk bemärkelse som gör att vi bättre kan förstå FO's landskapliga förutsättningar.

Topografi

Mellan Skärstaddalen söder om Landsjön och förstudieområdet är en tämligen brant stigning på mellan 150 och 200 meter. Krönet bildar en brink ca 340 meter över havet som sedan sluttar ner mot

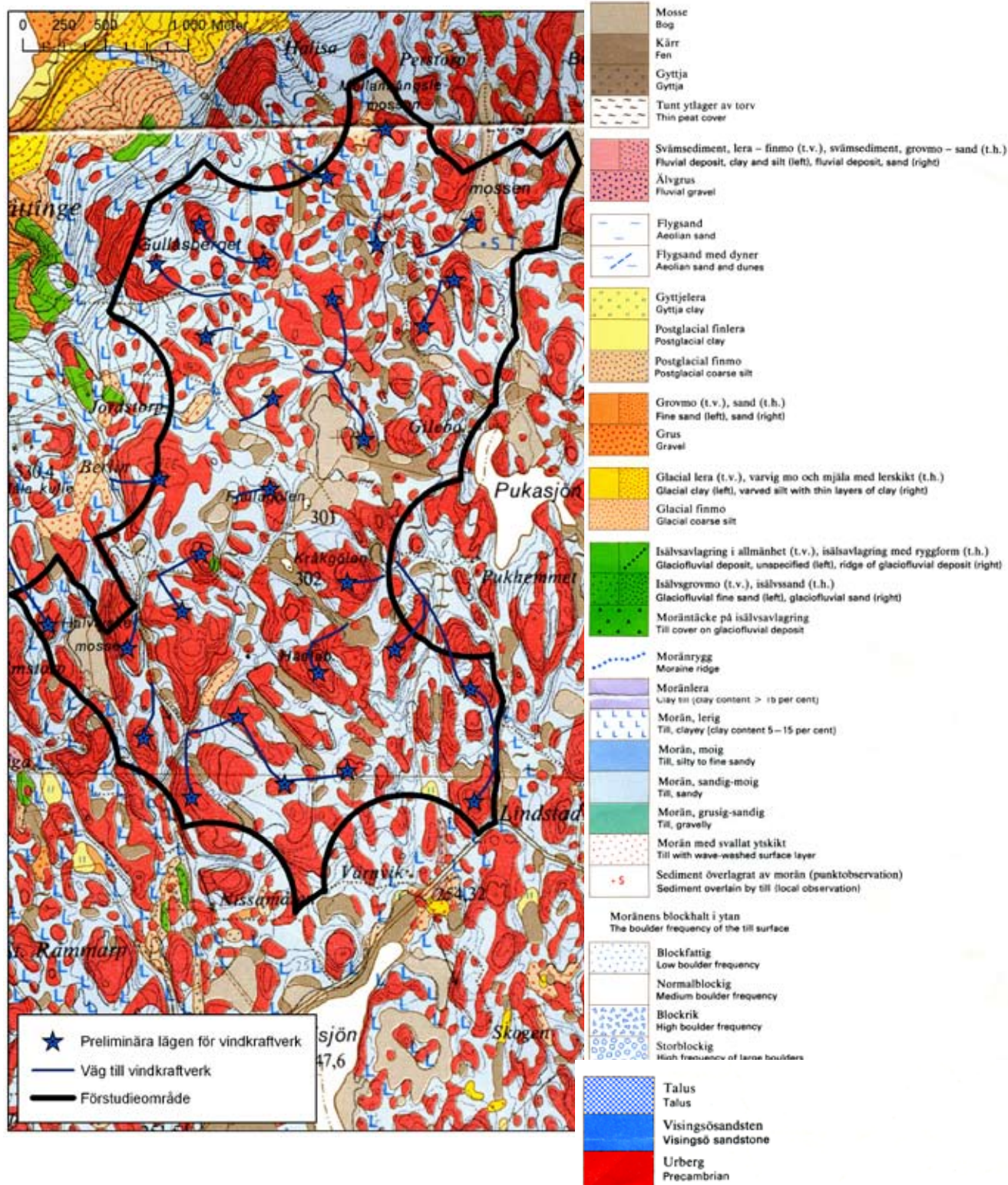
FIGUR 2. Förstudieområdet är beläget i en skog- och utmarkskontext med varierande topografi och växtlighet. Foto: Ådel V. Franzén

FIGUR 3. Strax utanför förstudieområdet vidtar den äldre inägomarken. Här ett hasselbestånd som tidigare rothamlats inom riksintresset för kulturmiljövård nr 74, Skärstaddalen. Foto: Ådel V. Franzén

FIGUR 4. Områdets geologiska förutsättningar. Odlingsjordarna i skärstaddalen domineras av glaciala leror och finmo, medan morän och sankmarker med uppstickande berg i dagen präglar förstudieområdet.

300-metersnivån inom områdets östligaste delar. Sluttningen är här dock inte tvär eller entydig utan hela FO präglas av en skiftande topografi där områden med berg i dagen skiftas i mossar, kärr och andra våtmarker. Här och var finns skogklädda gräsmarker, planterade skogar, tuviga hyggen och par mindre gölar är belägna ca mitt i FO. Ställvis dyker även övergiven röjd och odlad mark upp,

markerat av röjningsrösen och husgrunder, vilket visar att delar av området har varit brukat och bebott.

Kontrasten till den i nordväst liggande dalgången är påtaglig. Sluttningen ner mot dalen består av sandig moig morän med inslag av lera. Backarna bryts av kraftiga raviner och de halvöppna och slutna partierna är beväxta med ädellövskog. Den botaniska artrikedommen är hög. Dessa backar är i dag naturliga betesmarker och betesvall och en mindre del används till åker. Ett större riksintresse för naturmiljövården som sträcker sig från Vättern i väster, över Landsjön och vidare upp genom Skärstaddalen berör FOs nordvästra del (Natur i Jönköpings län.1995:189-197).

Kring säteriet Lyckås med Drättinge, Skärstad kyrkby och vidare norrut dominerar det öppna jordbrukslandskapet där lösmassorna utgörs av glacial lera och finmo, med något inslag av grovmo och grus intill Landsjön. Jordartsmässigt avviker således Skärstaddalen från den gängse geologiska bilden i länet där osvallad morän ovanför högsta kustlinje dominerar. Liknande jordartsammansättningar som i Skärstaddalen finns även i andra områden med hög uppodlingsgrad.

FO's karaktär av utmarksområde med inslag av tillfällig uppodlad mark kontrasteras således mot Skärstaddalens sammanhängande jordbruksbygd (FIGUR 4).

Fornlämningsbild och kulturmiljö

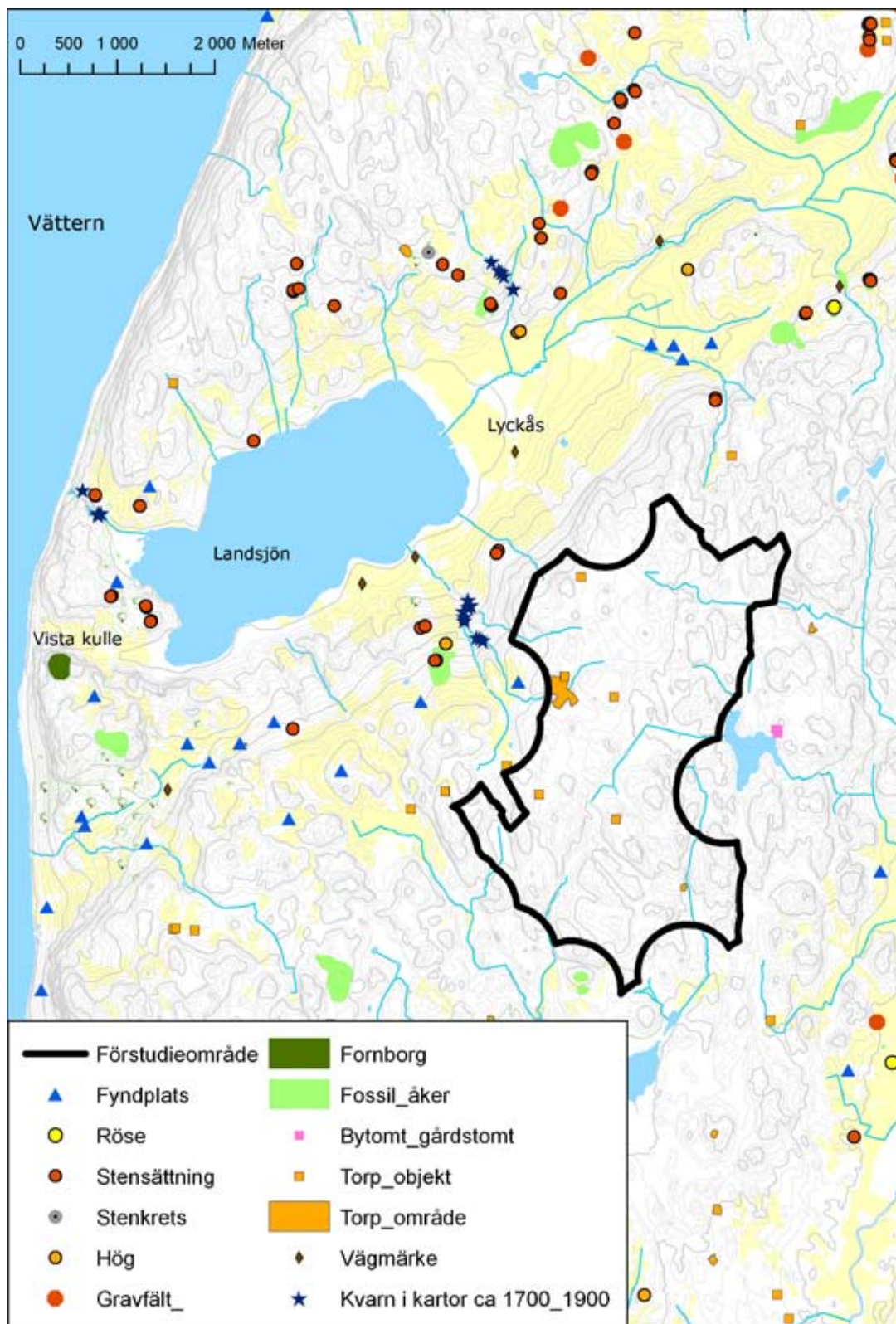
Fornlämningsbilden speglar de topografiska förutsättningarna. Förekomsten av lösfynd från stenålderns olika perioder, gravar från bronsålder i form av rösen, stensättningar och stenkretsgravar från äldre järnålder finns i stort antal i randzonen mellan den öppna jordbruksmarken och tidigare ängs- och hagmark. Den stora uppodlingsgraden i Skärstaddalen har lett till att flera gravfält, kända från äldre topografisk litteratur, har odlats bort framför allt under 1800-talet. Sannolikt har även flera ensamliggande gravar lagts under plogen, så antalet registrerade fornlämningar i Skärstaddalen är troligen bara en rest av en än mer komplex fornlämningsmiljö (FIGUR 5).

Föga förvånande finns inga förhistoriska fornlämningar registrerade inom FO. De få lämningar som finns med i FMIS är övriga kulturhistoriska lämningar i form av lägenhetsbebyggelse, främst torp och deras inägor. De topografiska förutsättningarna är helt enkelt sådana att området inte har utgjort något förstahandsalternativ för bosättning, knappas heller ett andravalternativ med tanke på att de flesta torp och backstugor som under efterreformatorisk tid etableras i Skärstaddalen kom att läggas närmre dalens bördiga odlingsmark. En översikt över fornlämningar i och i nära anslutning till FO ges i tabell 1, där även de nyupptäckta lämningarna tas med.

FIGUR 5. Fornlämningabilden inom FO. Spridningsbilden visar ett antal fornlämningstyper som är signifikanta för de förhistoriska epokerna och nyare tid. I och kring skärstaddalen dominerar förhistoriska lämningar i form av lösfynd från stenålder och gravar från brons- till och med yngre järnålder. De lämningar som har registerats inom FO är sentida bebyggelselämningar.

Tidigare arkeologiska undersökningar

Ett antal arkeologiska undersökningar i Skärstaddalen ger oss en bild av vad som döljs bakom den relativt stumma spridningsbilden över olika fornlämningstyper. Fornlämningarna och de övriga kulturhistoriska lämningarna ger antydningar om bostättning, liv och död i ett område, medan utgrävningar ger oss en fördjupning där detaljerna från ett liv framträder.

Inför en industrietablering i Råby genomfördes 2008 en arkeologisk undersökning av Jenny Ameziane, Jönköpings läns museum. På en sydvästsluttande avsats i landskapet mellan två bäckar som bildar var sin ravin i sitt lopp ner mot Landsjön avtäcktes en kultplats från bronsålder. I en nordost-sydvästligt ca sjuttio meter lång rad hade man för ca 2800 år sedan anlagt stora härdar, varav sjutton undersöktes arkeologiskt. Troligen har de varit avsedda att tändas i någon kultisk kontext som i dag är helt okänd för oss, men vad vi vet är att bronsålderns människor bland annat dykrade en solgud. Kanske var de tända eldarna på rad ett sätt att kommunisera med solen och himlens övriga krafter.

Att även hus funnits på platsen tidigare visade stopphål som kunde dateras till århundradena innan härdarna. Under äldre järnålder, (ca 400-200 f. Kr.) hade man återigen bott på platsen och rest ett långhus. En överbyggd ugn för matlagning, belägen utanför huset, är än så länge den enda av sitt slag från Jönköpings län (Ameziane 2009).

I samband med ny villaetablering i Kaxholmen undersöktes ett område på en höjd söder om Landsjön år 2000. Flera anläggningar påträffades, framför allt stolpål efter hus samt härdar. Det visade sig att lämningarna härrörde från olika perioder. Redan för ca 7500 år sedan bodde människor vid Landsjön, alltså under den tid av stenålder som kallas messolitikum, en period innan man började odla och hålla husdjur. Dateringarna från bosättningarna fortsatte genom yngre stenålder: neolitikum, och in i brons- och järnålder för att upphöra ca 400 e.Kr. Fyndmaterialet begränsades till en enda bit keramik. Troligen har allt annat fyndmaterial odlats bort under århundradenas lopp (Haltiner Nordström 2003).

Vid övergången mellan äldre och yngre järnålder dog en storman och en storkvinna i Skärstad. Båda hade bränts på gravbål innan de fick praktfulla gravar i området där gränsen mellan Stickelösa och Hallösa (Lyckås) gick i äldre tid (Raä nr 5). Kvinnograven undersöktes 1985. Den högt uppsatta kvinnan hade fått med sig en häst, tre hundar, ett nötkreatur, ett svin och en höna i graven. Tillsammans med detta fanns ben efter en efter en duvhök, en pålitlig statusmarkör, en jaktfågel, som utmärker det högre skiktet i samhället. En spelbricka, tjugotvå glaspärlor, två sländtrissor samt en keramikurna var ytterligare gravgåvor (Varenius 1992).

Mansgraven undersöktes 1993 och 1994 av Lunds Universitet och Jönköpings läns museum. I en båt hade en man begravts tillsammans med sin häst och tre hundar. Att han även fått med sig en jaktfågel, en duvhök, visar på mannens höga status i samhället. Pärlor, en kniv och en kruka samt flera järn- och bronsföremål som hade bränts till ogenkänslighet på gravbålet återfanns i graven. De många nitarna var rester efter den båtens sammanitade bordläggning (Nicklasson 1996).

Axplocket av arkeologiska undersökningar visar hur Skärstadda-

FIGUR 6 Utdrag ur karta över Lyckås ägor från 1767-1773. Norr är åt vänster i bilden. Utdraget visar dåtidens huvudbyggnadskomplex med den omgivande vallgraven.

FIGUR 7. Utdrag ur kartan över Lyckås ägor från 1880. Norr ung, uppåt i bilden, blandningen av det franskinspirerade regelbundna och det engelska naturhärmande parkidealet är påtagligt. De kartor som finns på Lyckås borde kunna utgöra utgångspunkt för intressanta trädgårdshistoriska analyser.

len dels har varit bebodd sedan äldre stenålder, dels att det under järnålder växer fram en stormannamiljö där ett övre samhällsskikt begravs med noga utvalda statusmarkerande gravgåvor. Att prata om bebyggelsekontinuitet är vanskligt utifrån spridda arkeologiska undersökningar, men vad gäller Skärstaddalen tror jag vi kan påstå att den utnyttjats kontinuerligt av människor, först för jakt, fiske och bosättning, senare för jordbruk och boskapsskötsel. Dalen har erbjudit gynnsamma förutsättningar för människors näringsfång under alla tider.

Bebyggelseantikvariska studier

Inom FO finns ytterst lite bebyggelse kvar. En jaktstuga, en rastkoja och ett övergivet torp vittnar om de många mindre torpställen som tidigare fanns i området.

Flera byggnadsantikvariska studier har berört de områden som ligger norr om FO, särskilt kan nämnas den antikvariska kontroll som genomfördes av Jönköpings länsmuseum i samband med partiell restaurering av Lyckås gård under åren 1999-2002 (Franzén 2003). Efter att mangårdsbyggnaden brann år 1822 stod Lyckås utan huvudbyggnad fram till 1864 då en vacker huvudbyggnad uppfördes efter stadsbyggmästarens i Jönköping Wilhelm Wittings ritningar.

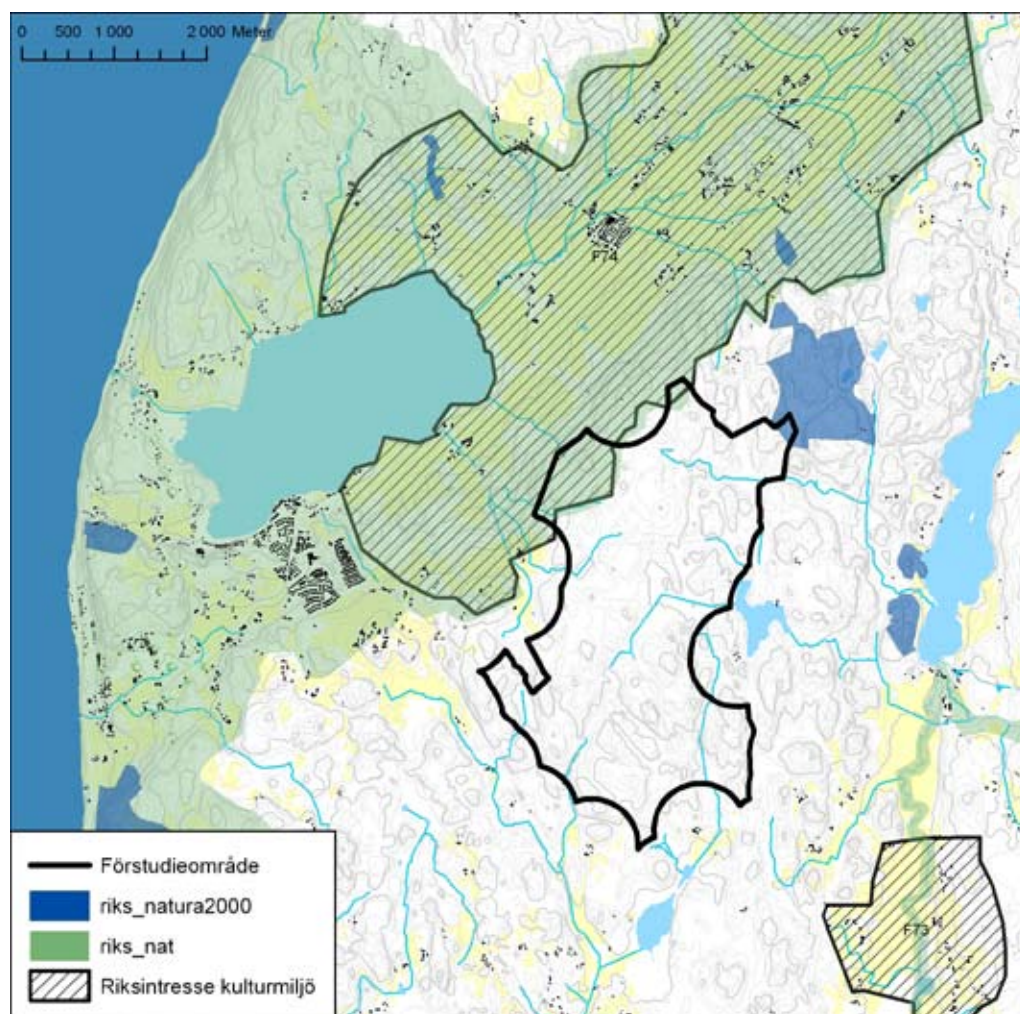
Lyckås bär arkitektoniskt drag av klassicism och nystil. Interiört blandas klassicistiska väggdekorationer med väggpartier och tak i nyrenässans.

Icke desto mindre är det kanske säteriets nära omgivning, arrenderingen av dess parker, flyglar och ekonomibyggnaders genom tiderna som drar till sig intresset. Tack vare de många kartorna på säteriet kan en historik över dess tomt- och parkhistoria skrivas. Något som tyvärr ligger utanför föreliggande uppdrag. I figurform kan vi dock studera miljön kring säteriet bland annat åren 1767 och 1880. En trädgårdshistorisk studie över Lyckås vore av stort antikvariskt och landskapsarkitektoniskt intresse (FIGUR 6 OCH 7).

Riksintresse för kulturmiljövården

Skärstaddalen valdes under 1980-talets senare del ut som ett av länets riksintressen för kulturmiljövården (Kulturmiljövårdens riksintressen. Jönköpings län. 1996:203-207. FIGUR 8). Motiveringen hänvisar till herrgårdslandskapet samt sockencentrum med lång bebyggelsekontinuitet. Till herrgårdarna räknas Lyckås, Drättinge, Säby och Stackeryd men det skall understrykas att det endast är Lyckås som utgör en regelrätt sätesgård. Drättinge var långt fram i tiden en by på fyra gårdar men denna kom 1780 att läggas under Lyckås som ladugård och redovisas i kartmaterialet från 1800-talet tillsammans med Lyckås.

Den rika fornlämningsmiljön tas med som ett tecken på lång bebyggelsekontinuitet i området. Som nämnts ovan är Skärstad-

bygden verkligen rik på lämningar efter äldre tiders verksamhet och de bördiga och lättbrukade sanddominerade jordarna har nyttjats tidigt till jordbruk.

En viktig faktor som nämns i riksintressebeskrivningen är den äldre huvudvägen, riksettan, som går genom dalen. Innan motorvägen byggdes längs med Vätterbranten var detta den huvudsakliga leden från Stockholm och söderut. En smalspårig järnväg fanns från 1900-talets början och fram till 1935 mellan Jönköping och Vireda. Denna kom att ha en stor betydelse för frakt av människor, varor och post och lever kvar i minnet hos många äldre människor i bygderna där järnvägen en gång gick förbi. Förutom i sockencentran stannade järnvägen också vid Lyckås säteri där stationsbyggnaden fortfarande är kvar.

Man kan rikta kritik mot urvalet av riksintressen för kulturmiljövården i Jönköpings län. De öppna herrgårdslandskapen i vidsträckt jordbruksbygder dominerar och dessa kan knappast sägas vara representativa för ett län som till 75% täcks av skog och mossmark. Om urvalen hade gjorts i dag hade fokus troligen legat vid andra variabler än det spektakulära och iögonenfallande, även

FIGUR 8. Riksintresset för kulturmiljövården har framför allt koncentrerat sig på den öppna odlingsbygden kring Landsjön. Även naturvården ser området mellan Vättern och Skärstaddalens norra del som riksintressanta.

om detta också måste få plats bland det riksintressanta.

Vad jag anser vara riksintressant i området är framför allt två saker: Det ena hänger ihop med det ortnamnsskick som finns i Skärstaddalen med flera namn på byar och gårdar med efterled på *-inge -stad* och *-lösa*. Dateringsmässigt brukar dessa ortnamn härledas till mellersta och yngre järnålder. Endast på Visingsö har vi en liknande sammanhållen miljö med ett namnskick från före vikingatiden.

Den andra aspekten hänger ihop med det kommunikationshistoriska. Den vägsträckning som går längs med och söder om Landsjön har från tid till annan byggts om och förskjutits allt närmre sjön efter sjösänkningarna, men i princip har en av rikets huvudvägar gått i samma område från, får man förmoda, förhistorisk tid och fram till anläggandet av nya E4:an på 1970-talet. Hur har detta påverkat bygdens avsättningsmöjligheter för producerade varor, hur har det påverkat samhället i samband med militära uppmarscher m.m. Till de kommunikativa aspekterna hör även järnvägen till Vireda som måste ha varit en viktig faktor för transport av jordbruksprodukter från Lyckås med omkringliggande och underlydande gårdar till Jönköping.

Riksintresset och vindkraftsparken

Landskapsmässigt är den planerade vindkraftsparken och riksintresse nr 74, belägna i olika landskapsmässiga kontexter. Höjdplatån som vidtar söder om dalgången domineras som tidigare nämnt, av planterad, skog, morasmark och områden med storblockig morän. Karaktären av ett utmarkslandskap är påtaglig, vilket inte gör landskapet mindre skyddsvärt eller mindre intressant än dalgången, men det är ett faktum att riksintresset för kulrumiljövården endast somfattar den äldre inägomarken kring gårdarna i dalen.

Vindkraftverkens inverkan på riksintresset kommer att begränsa sig till det rent visuella. Det är troligt att man från dalen kommer att skymta ett eller flera verk, men det kan knappast anses som ett störande inslag i riksintressemiljön. På FIGUR 5 anges lägen för de många vattenkvarnar som fanns i bäckarna från höjdpartierna norr och söder om Lyckås. Kvarnarna, som vi hittar i kartor från 1700-talet och som då bör ha funnits i bäckarna sedan medeltid, visar att det i området har varit tradition att utnyttja förnyelsebara energikällor där de fanns tillgängliga. Att i dag ta vinden till hjälp för att skapa energi ur en förnyelsebar källa kan knappast ha någon negativ inverkan på riksintresset Skärstaddalen.

Landskapshistoriska perspektiv

Kartor

De landskapshistoriska perspektivet kan framför allt studeras utifrån två källor, äldre kartmaterial och ortnamn. När jag påbörjade genomgången av de äldre lantmåterihandlingar som fanns digitalt, alltså Lantmåteriverket och de regionala Lantmåterikontorens material, insåg jag att en viktig bit saknades, nämligen Lyckås säteri. FO är till stor del beläget inom Lyckås och som varande en fastighet i adlig ägo kom säteriet inte att lyda under den statliga karteringsverksamheten.

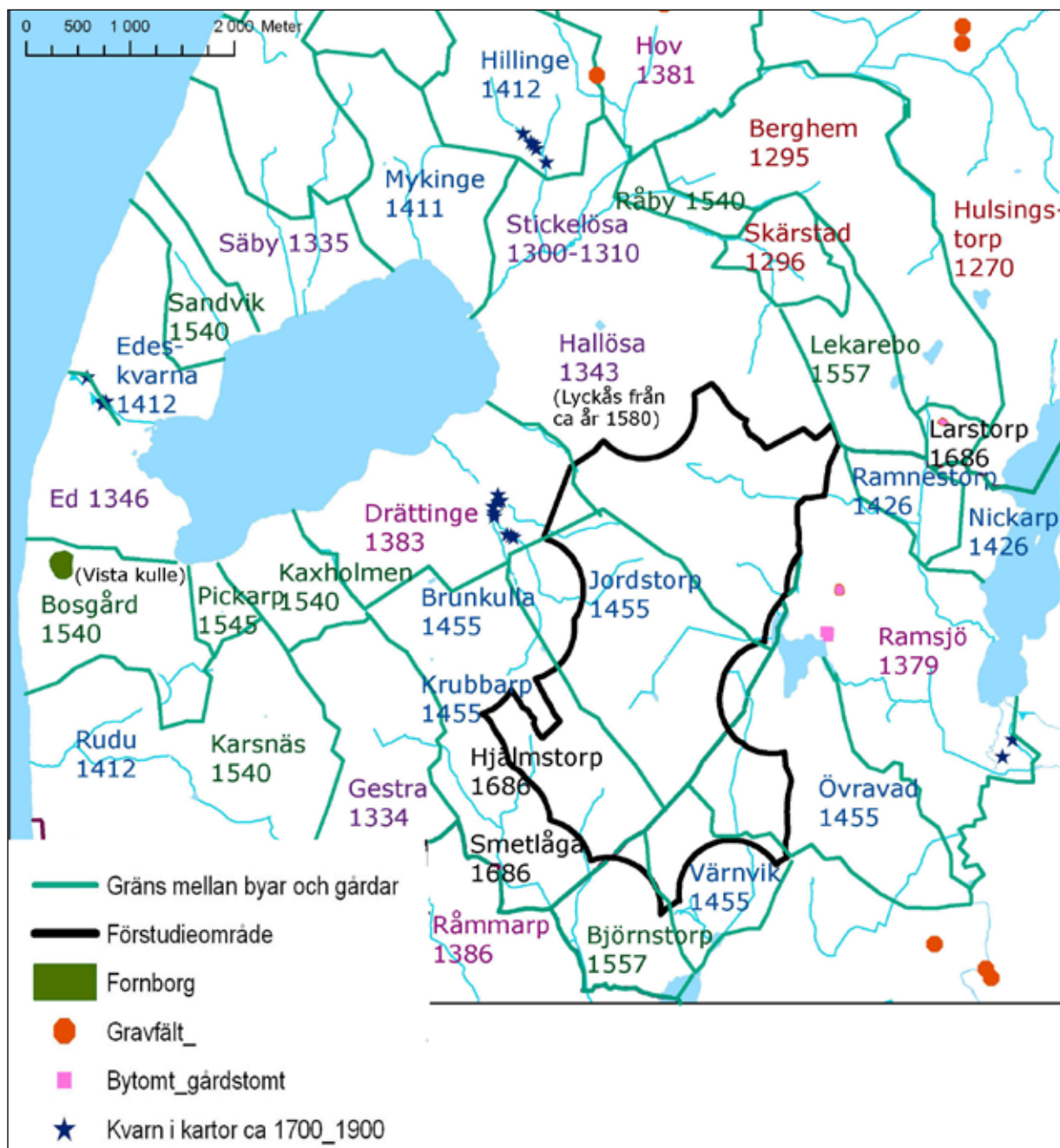
Uppgifter fanns dock från topografisk litteratur om att Lyckås hade karterats i äldre tid, varför jag vände mig till Fru Gunilla Gustafsson på Lyckås för att undersöka huruvida det kunde finnas äldre kartor på säteriet. Svaret blev att det fanns det och en härlig sommarförmiddag på Lyckås fick jag förmånen att studera en ovärderlig karts katt som bland annat innehöll flera kartor över Lyckås med Drättinge, Lyckås skogsmark och andra bebyggelseenheter i Skärstads socken. Min förhoppning är att Riksarkivet eller Lantmåteriet någon gång påbörjar en inventering, dokumentation och scanning av de äldre kartor som finns i enskild ägo framför allt på landet säterier. Genom kartorna från Lyckås som avfotograferades med digitalkamera fick jag en möjlighet att studera även Lyckås ägor. Endast inom FO's västligaste del saknas ännu kartor och troligt är att dessa områden inte karterades innan generalstabens småskaliga karteringar genomfördes under 1800-talets senare del.

Ortnamn

Ortnamnsbelägg från 1200-talet är relativt ovanliga i Jönköpings län. Genom 1500-talsavskrifter vet vi dock att Skärstad kyrkby, grannbyarna Berghem och Hulsingstorp har belägg från senare delen av 1200-talet. De skriftliga beläggen säger inget om när byn eller gården etablerades men genom att studera de första skriftliga beläggen från en by kan ofta en relativ bebyggelsekronologi fastställas. Denna måste även kompletteras med uppgifter på byarnas och gårdarnas kamerala storlek samt den visuella bilden av gränsdragningar som man kan studera i äldre kartor och där man kan utläsa eventuella sekundära avknoppningar av bebyggelseenheter från deras moderenheter.

Analys

Efter att ha gjort många förstudier på det småländska höglandet längre söderut i länet har en bild framträtt av ganska klara bebyggelseförlopp där det ofta är lätt att definiera en moderby med 1300-talsbelägg, några utjordar som representerar ödelagda enheter från senmedeltid och slutligen de nybyggen som etableras under 1500-talet.

FIGUR 9. Ett försök till landskapshistorisk analys utifrån de äldre ortnamnsbeläggen. Ortnamnsbelägg från 1200-talet och tidigt 1300-tal är relativt ovanliga men kring Skärstad kyrkby och landsjön finns flera byar och gårdar nämnda i tidiga dokument och avkrifter av dessa.

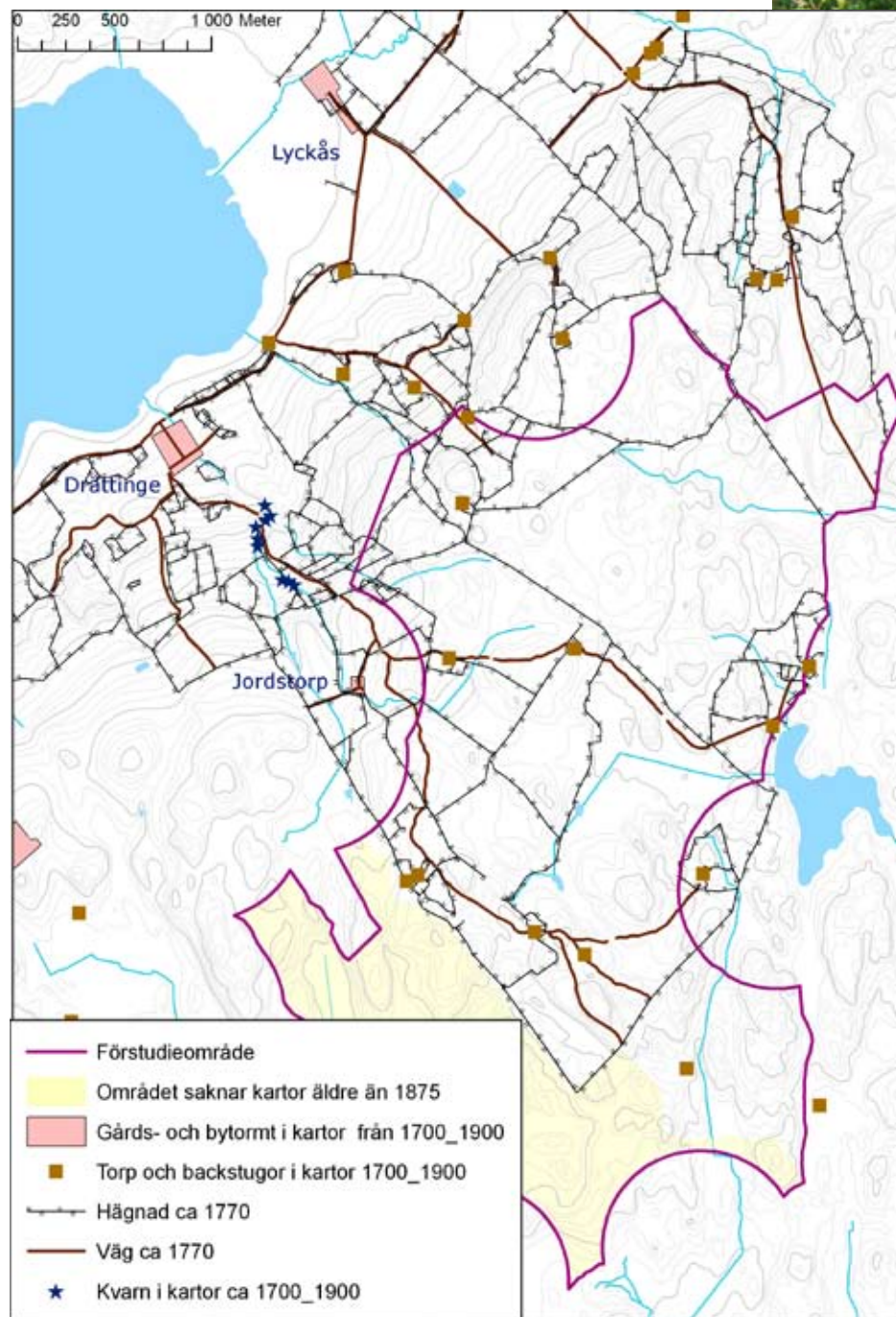
Den bebyggelsehistoriska bilden från Skärstaddalen är annorlunda. Här finns förutom de tre 1200-talsbeläggen de fyra byarna Gestra, Ed, Hallösa (Lyckås från ca 1680-tal), Stickelösa och Säby med belägg från tiden före 1350. Mellan 1350 och år 1400 tas Råmmarp, Ramsjö, Hov och Drättinge med i olika belägg. Under 1400-talets början nämns Hillinge, Mykinge, Edeskvarna, Rudu, Ramnestorp och Nickarp och från senare delen av seklet nämns Brunkulla Kkrubarp, Värnvik, Övravad och Jordstorp. Kring 1540 tas även Bosgård, Sandvik, Råby, Kaxholmen och Karsnäs med. De enda enheter som förefaller vara rena 1500-talsnybyggen är Pickarp (Ängsberg från 1830) Björnstorp och Lekarebo. Under årtiondena

efter detta tillkommer Hjälmostorp, Smetlåga och Larstorp. Någon djupdykning i mantalslängderna ligger utanför förstudiens tidsram, varför ett första belägg för de senare enheterna inte kan presenteras här.

Det finns skäl att se de flesta byar och gårdar som etablerade lång tid innan de första skriftliga beläggen och kanske var bygden kring Landsjön fullkoloniserad redan under 1200-talets slut. Gränsstrukturen som den framträder i äldre kartor och på FIGUR 9 antyder att Kaxholmen kan vara en sekundärdelning från Gestra, att Råby och

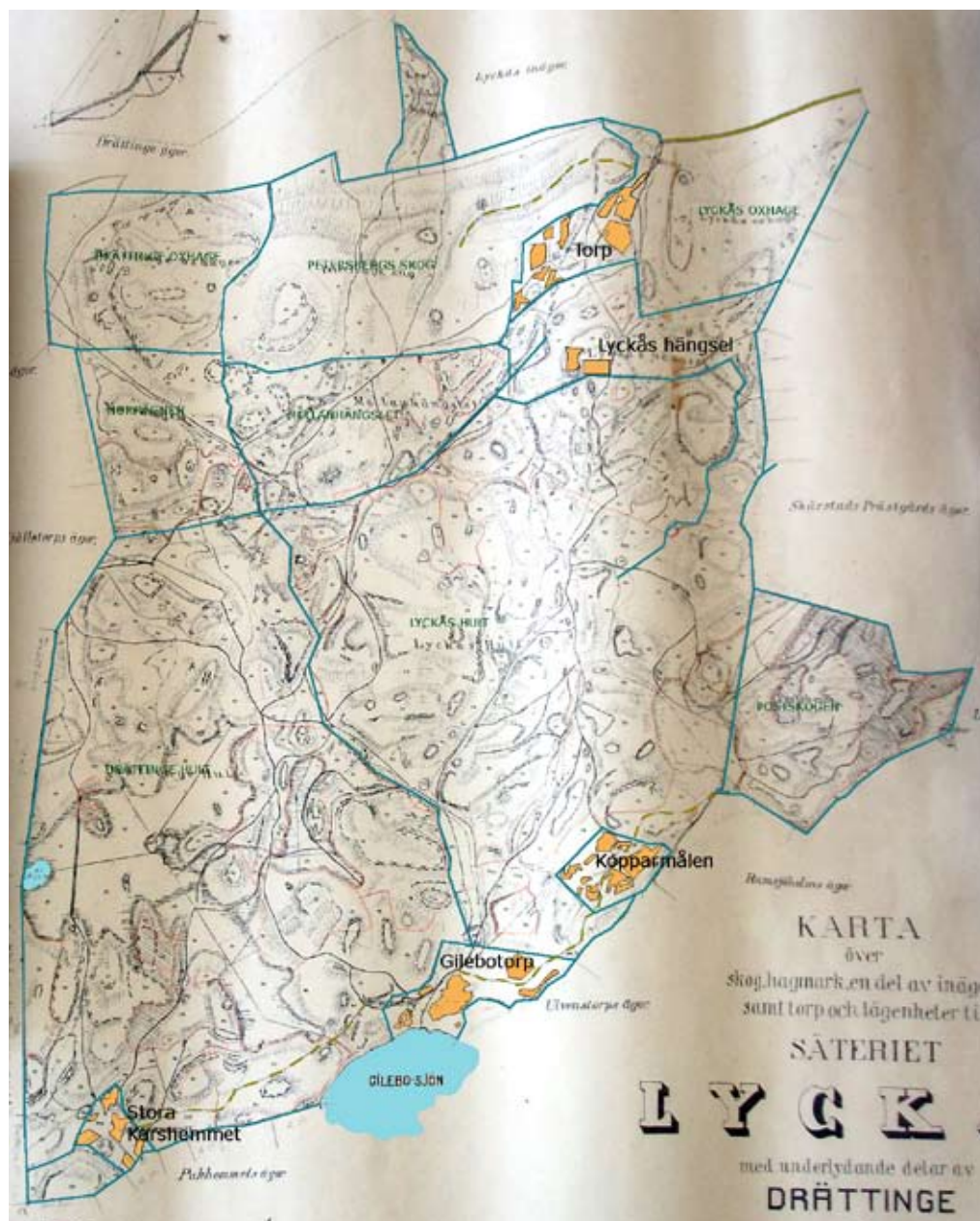

FIGUR 11. I området för Kopparemåls gård finns talrika spår efter landskapsutnyttjande i form av husgrunder, fossil åkermark och botaniska hävdrester som äldre körsbärsträd och andra bärande nyttoväxter. foto: Ådel V. Franzén.

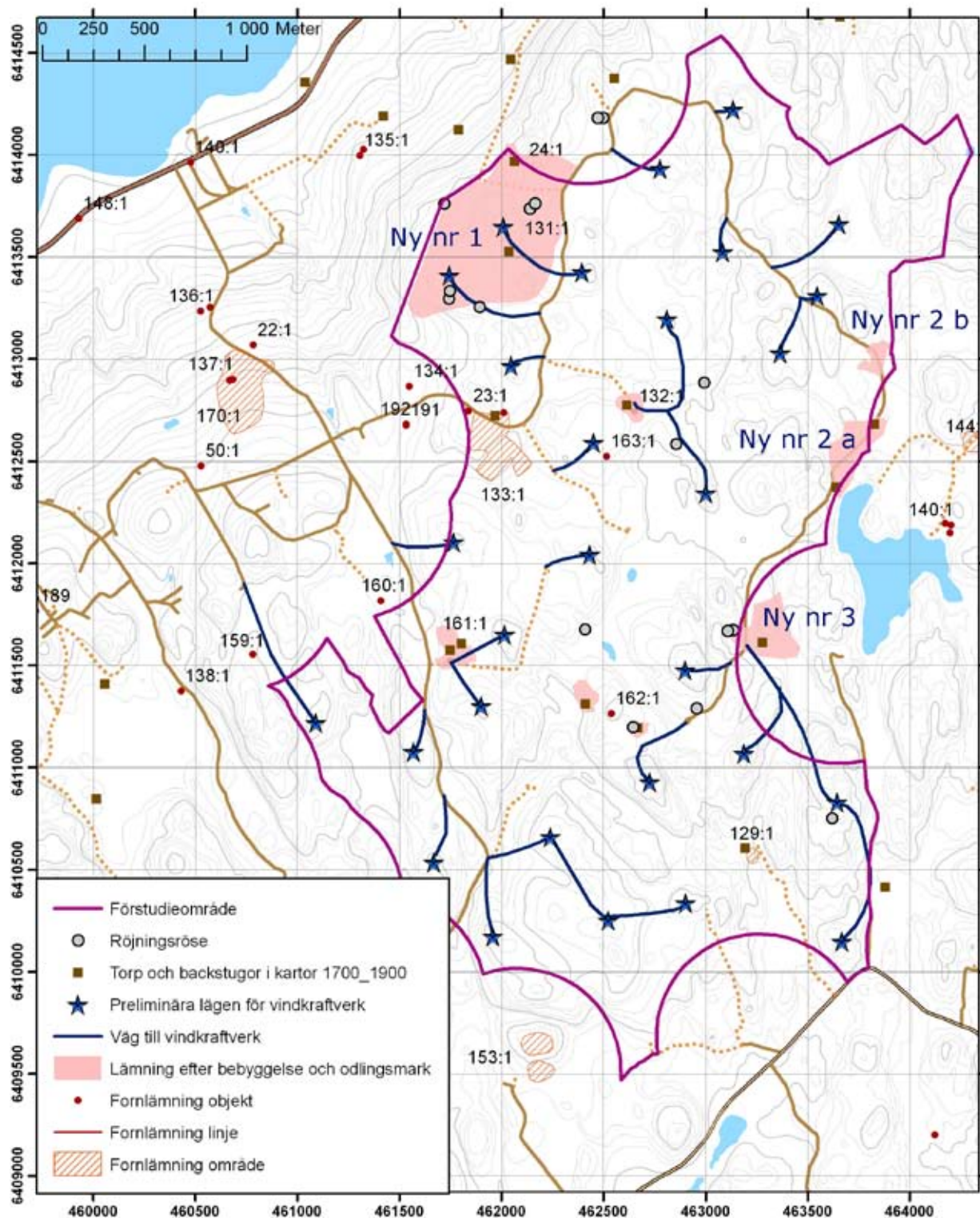
FIGUR 10. Torpen, hägnaderna och vägarnas landskap ca 1770-1890. Det är främst under denna period som bebyggelse kom att etableras inom FO. Under Lyckås fanns flera dagsverkstorp och även Jordstorp hade egna torp i området. Kring torpen fanns åker- och ängsmark samt hagar. Det var således ett hävdad landskap blandat med utmark och skog som präglade FO under en period av ca 250 år (ca 1650-1900).

FIGUR 12. Lyckås och Drättinge utmark år 1926. fortfarande fanns flera torp i område med hävdad åker och äng. En del av sankmarkerna hade utdikats och ett nät av hägnader delade upp torpens mark och hagar från övrig utmark och skog.

Lekarebo är avknoppningar från Skärstad kyrkby, samt att Brun-kulle, Krubbarp och Jordstorp har brutit sig ur ett större ägdomän under Drättinge. Likaså förefaller det sannolikt att Värnvik, Övra-vad, Ramnestorp och Nickarp är sekundärt upptagna enheter på Ramsjöns ägor. När dessa avknoppningar sker är svårt att säga men troligen sker detta redan före 1350. Det kan tilläggas att få indika-tioner på ödeläggelse under senmedeltid finns i området.

En viktig bebyggelseförflyttning skedde i området under 1500- och 1600-talet. De fem gårdarna i byn Hallösa kom successivt att läggas in under det säteri Lyckås som upprättas kring 1580. Anteckningar om att grevinnan Ebba Månsdotter Liljekvist låter "flyttia husenn deden" till ett annat läge antyder att läget för det nyupprättade säteriet var ett annat än för byn. Detta följer ett välkänt

FIGUR 13. Tidigare kända och nupptäckta kulturlämningar inom och i nära anslutning till FO. För beskrivning se tabell.

mönster när det gällde att upprätta sätesgårdar. Dessa kom ofta att få ett annat läge än den avhysta byn. Läget var ofta strategiskt valt på ett ställe i landskapet där exponeringen av bebyggelsen signalerade makt. Att säterier läggs närmare en sjö är utmärkande för många av de medeltida och efterreformatiska sätesgårdarna. Var den gamla byn Hallösa låg har inte gått att fastställa, då de äldre kartorna från Lyckås saknade textdel som eventuellt kunde ha gett en ledning genom ägonamn eller bonitetsuppgifter. Icke desto mindre finns muntliga uppgifter om att byn kan ha legat söder om säteriet och strax söder om gamla riksettan, i området där Lyckås i dag har en större ladugårdsanläggning. En angelägen framtida inventeringsuppgift vore att fastställa läget för den gamla bytomten.

Studerar vi gravfältens spridning, alltså den fornlämningstyp som representerar just mellersta och yngre järnålder fram till vikingatid då bygden borde ha växt fram i den form den hade under medeltid slås man av avsaknaden av gravfält. De som finns ligger perifert, men detta faktum bör sökas i den höga uppodlingsgraden i själva Skärstaddalen. Under 1800-talet ökade åkerarealen kraftigt och på flera platser i den topografiska litteraturen kring dalen finns upplysningar om bortodlade gravar och gravfält (T.ex Allvin 1859:179-181). Det finns mycket som talar för att vi kan dela upp förstudieområdet mellan tre ursprungsenheter, Hallösa (senare Lyckås), Drättinge och Ramsjö. Sockengränsen mellan Skärstad och Svarttorps socknar som tillika utgör gräns mellan Hallösa och Drättinge å västra och Ramsjö å östra sidan utgör en administrativ gräns som tillkommit senast under 1200-talet. FO ligger inom dessa tre ägodomäners perifera del, det som varit byarnas utmark och skog under äldre tid och som senare kom att utgöra en markresurs för underlydande torp till Ramsjöholm säteri och Lyckås säteri med Drättinge.

Resultat

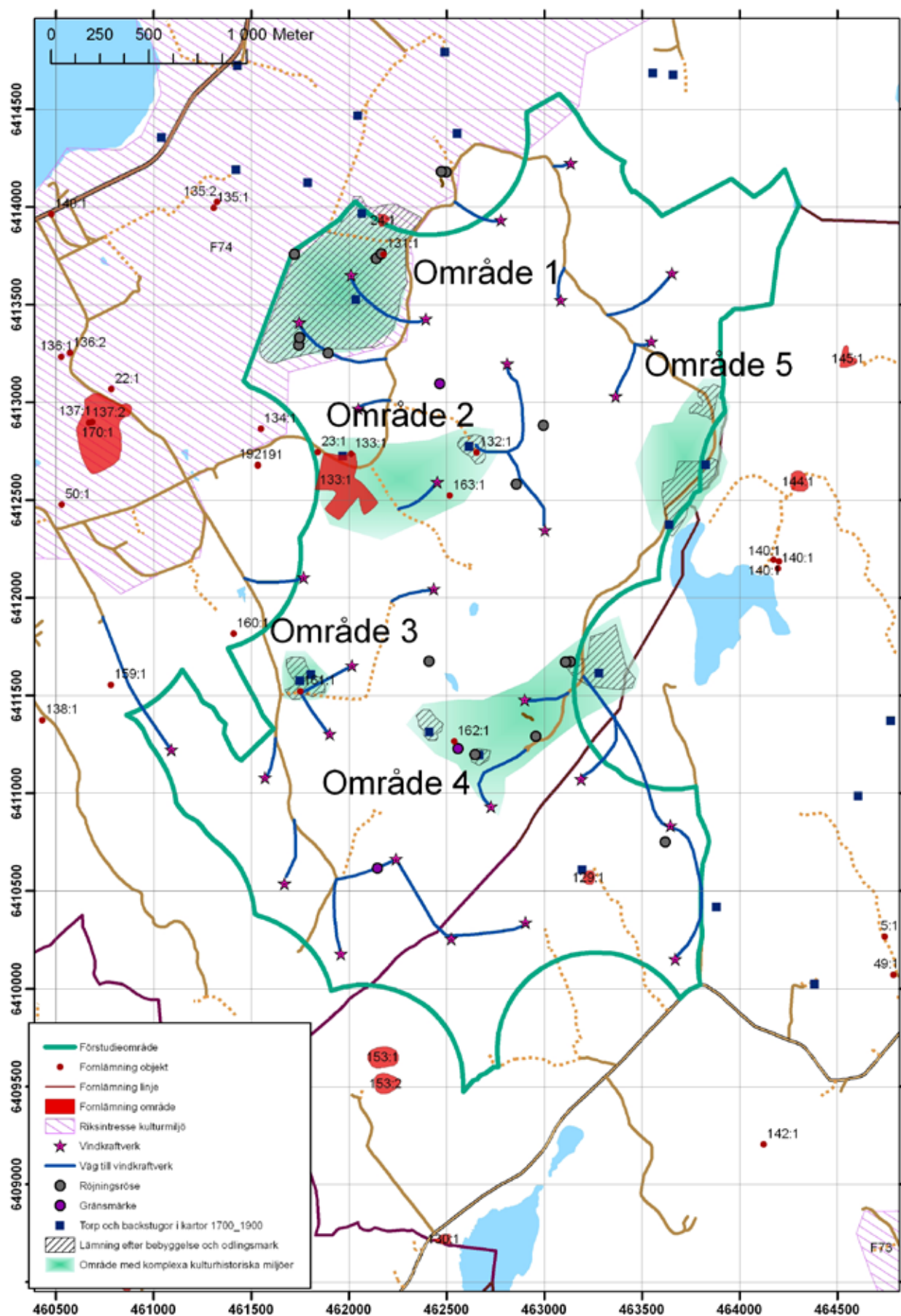
Tidigare kända och nyupptäckta fornlämningar och övriga kulturhistoriska lämningar.

Som framgått av studien var antalet fasta fornlämningar inga och antalet övriga kulturhistoriska lämningar få inom FO. I samband med förstudien gjordes en översiktlig besikning av området. Förutom att bilda mig en uppfattning av området i stort besöktes de flesta platser där planerade vägar och vindkraftverk hade redovisats på kartan. I tabellen beskrivs tidigare kända och i samband med förstudien påträffade lämningar. Det ska poängteras att förstudien inte är en regelrätt inventering. Områdets avgränsning är ungefärlig och beskrivningarna knapphändiga. Den utgör endast en fingervisning om var ytterligare miljöer och lämningar kan komma att påträffas vid en eventuell arkeologisk utredning.

Förstudieområdet var under medeltid och troligen längre till-

FIGUR 14. Röjningsröse omgivet av välröjda ytor på platsen för Gilebotorpets gamla åkermark, NY nr 2a. foto: Ådel V. Franzén

FIGUR 15. Områden med komplexa kulturhistoriska miljöer (område 1-5).

baka utmark till byarna Hallösa (senare Lyckås), Drättinge med Jordstorp och Ramsjö. Detta betydde dock ingalunda att området var oanvänt. I området togs skog till olika ändamål såsom byggnation eller ved, här betade boskap och här jagade man vilt. Troligen fanns ingen permanent bebyggelse i området innan etablerandet av Lyckås säteri under perioden 1580-1680. Ett undantag till detta kan dock finnas i området för torpet Kopparemålen, där den omfattande fossila åkermarken med inslag av röjningsrösen av både yngre och äldre karaktär kan spegla en enhet med rötter tillbaka till förreformatorisk tid.

Byn Hallösas gårdar lades successivt in under Lyckås och bebyggelsen avhystes från det äldre byläget. Istället kom Lyckås att upprätta ett nät av underlydande dagsverkstorp på ägor. Torpen var belägna inom alla näringsmässiga nischer, från de inägonära torpen i säteriets gräns mot utmarken till de mest avlägsna områdena i skogen vid FO's östra gräns. Ytterligare dagsverkstorp kom även att upprättas på Drättinges del av skogen då detta lades under Lyckås på 1700-talet.

Det är således de små torpens landskap vi framför allt återfinner inom FO. I tillägg till torpen har på flera ställen hittats enstaka röjningsrösen. Dessa kan ingå i större områden med glest liggande odlingslämningar, men någon detaljinventering där sådana områden har avgränsats har inte skett i samband med förstudien. Även rester efter äldre vägar har återfunnits samt ett antal rågångstenar.

Torpen och den omkringliggande fossila åkermarken brukar registreras som Övriga kulturhistoriska lämningar och har således ett tämligen svagt skydd i kulturminneslagen, men skyddas genom skrivelser i Skogsvårdslagen. Att en torplämning bedöms som fast fornlämning hör till undantagen (Se dock Vestbö-Franzén 2010:16).

Riksintresse för kulturmiljövården nr 74, Skärstaddalen, ligger geografiskt nära den planerade vindkraftparken. Farhågor om att vindkraftverken skulle kunna störa helhetsintrycket av den öppna dalgången och dess olika kulturhistoriska samband bör tonas ner. En topografisk barriär skiljer dalen från skogsområdena på platån ovanför, och det kan knappast anses att de 18 vindkraftverken kommer i konflikt med riksintresset.

Beskrivning av områden med komplexa kulturhistoriska lämningar

Område 1. Området ingår i riksintresset för kulturmiljövården nr 75, Skärstaddalen. Inom området finns räa nr 131, en bebyggelselämning samt räa nr 24, en förnlämningasliknande lämning som har tolkats som röjningsrösen. På de äldre kartorna finns inget torp på angiven plats, vilket kan betyda att bebyggelselämningen är äldre än 1773 då den första kartan över Lyckås upprättas.

Inom *område 1* finns ytterligare ytor med röjningsrösen och be-

Raå nr/ Ny nr	Typ	Beskrivning	Status	Vetenskapligt värde	Upplevelse- värde	Pedagogiskt värde	Lämnings- relation till exploaterings- området
Skärstad socken 135	Gravar	Två stensättningar, runda stenfyllda	R (fast fornlämning)	Stort	Stort	Stort	Berörs ej
24	Fornlämnings- liknande lämning	Sensättnings- liknande lämning	Övrig kulturhistorisk lämning				Berörs troligen ej
131	Bebyggelse- lämning	Spismursröse, röjningsrösen	Övrig	Mellan	Litet	Litet	Kan komma att beröras
Ny nr 1	Område med komplexa lämningar	I området finns röjningsrösen och röjda ytor samt. Möjliga boplatslägen	Övrig				Bör utredas vidare
134	Lintorknings- grop		Övrig	Stort	Litet	Mellan	Berörs ej
191 och 192	Fyndplats	191) Skafthålsyxa av grönsten 192) Halv skafthåls- yxa av bergart	Övrig				Berörs ej
23	Naturbildning	Stående sten	Övrig				Berörs troligen ej
133	Bebyggelse- lämning	Lämningar efter torpet Fjällstorp i form av sentida husgrunder, terrasser och röjningsrösen	Övrig	Mellan	Stort	Litet	Bör utredas vidare om området beörs
132	Bebyggelse- lämning	Lämningar efter spismursröse, jord- källargrund. Röjda ytor och röjnings- rösen	Övrig	Mellan	Litet	Litet	Kommer troligen att beröras. Bör utredas vidare
163	Bebyggelse- lämning	Lämningar efter torpet Drättinge- hult	Övrig	Litet	Litet	Mellan	Kan komma att beröras
Ny nr 2a)	Bebyggelse- lämning	Lämningar efter Gilebotorpet med husgrunder och fossil åkermark.	Övrig	Mellan	Stort	Stort	Bör utredas vidare om området berörs
Ny nr 2b)	Bebyggelse- lämning	Lämningar efter Kopparemålen med husgrunder och fossil åkermark samt växt-lämningar. Kopparemålen kan vara ett nybyggda från 1500-talet	R	Stort	Stort	Stort	Bör utredas vidare om området berörs
Svarttorp socken 144	Äldre gårdstomt	Ulvenstorp gamla gårdstomt. Gården har belägg från 1400- tal	Övrig	Stort			Berörs ej
140	Bebyggelse- lämning	Lämningar efter torpbebyggelse	Övrig				Berörs ej
Skärstad socken 160	Bebyggelse- lämning	Lämningar efter torpet Petersborg	Övrig				Berörs ej
159	Bebyggelse- lämning	Lämningar efter Lunnatorpet	Övrig				Berörs ej

Raä nr/ Ny nr	Typ	Beskrivning	Status	Vetenskapligt värde	Upplevelse- värde	Pedagogiskt värde	Lämningens relation till exploaterings- området
161	Bebyggelse- lämning	Lämningar efter torpet Fedstorpet	Övrig	Mellan	Stort	Mellan	Kommer troligen att beröras. Bör utredas vidare
Ny nr 3	Bebyggelse- lämningar	Bebyggelse- lämningar och fossil åkermark efter torpet Nya Karshemmet	Övrig	Mellan	Mellan	Mellan	Kan komma att beröras. Bör utredas vidare
162	Bebyggelse- lämning	Lämningar efter torpet Lilla Krafshemmet	Övrig	Mellan	Litet	Litet	Kan komma att beröras. Bör utredas vidare
129	Bebyggelse- lämning	Lämningar efter torpet Branthemmet	Övrig	Ej sett			Berörs troligen ej
153	Fossil åker- mark	Område med röjningsrösen	Övrig	Ej sett			Berörs ej

byggelselämningar, troligen sentida och överensstämmande med torpet som redovisas på kartan över Lyckås från 1773.

Det är inte omöjligt att förhistoriska lämningar kan finnas inom *område 1*. Det är den del av förstudieområdet som ligger närmast den historiska bebyggelsen, i detta fall Drättinge by.

Område 2. Området hyser lämningar efter torpen Drättingehult (raä nr 163), Fjällstorp (raä nr 133) samt ytterligare ett torp som inte namnges i FMIS raä nr 132). Kring det senare torpet samt Fjällstorp finns omfattande fossil åkermark av yngre karaktär.

Område 3. I området finns två bebyggelselämningar efter Feds-
torpet.

Område 4. Troligen berörs endast en mindre del av det markerade området av exploateringen. Inom området finns flera torp, bland annat Lilla Krafshemmet (raä nr 162).

Område 5. Området berörs troligen inte av exploateringen. I området finns de mycket välbevarade bebyggelselämningarna och den fossila åkermarken till Gilebortorp och Kopparmålen. Det är möjligt att äldre bebyggelse kan ha funnits på platsen där torpen ligger.

Åtgärdsförslag

Vid en framtida vindkraftsutbyggnad bör man helt eller delvis undvika att gå in i de områden som utpekats som komplexa kulturhistoriska miljöer. Läns museet anser vidare att arkeologisk utredning kan bli aktuellt inom delar av området (beslutas av länsstyrelsen) alternativt arkeologisk förundersökning om redan kända fornlämningar berörs av exploateringsföretagen.

Lagskydd och ärendegång

Vad säger lagen?

Lagskyddet för våra forn- och kulturlämningar regleras i Kulturminneslagen (SFS 1988:950). Riksintresseområden, kulturhistoriskt värdefull bebyggelse och andra kulturlämningar omfattas också av Miljöbalken, Skogsvårdslagen och Plan- och bygglagen.

”Det är en nationell angelägenhet att skydda och vårda vår kulturmiljö” (1 kap. 1 §). Så inleds Kulturminneslagen. Detta ansvar delas av alla, såväl enskilda som myndigheter. Fasta fornlämningar är skyddade enligt lag och till dessa räknas lämningar efter människors verksamhet som tillkommit genom äldre tiders bruk och som är varaktigt övergivna (2 kap. 1 §). Det är förbjudet att utan tillstånd rubba, ta bort, gräva ut, täcka över eller genom bebyggelse, plantering eller på annat sätt ändra eller skada en fast fornlämning (2 kap. 6 §).

Till lämningen hör också en skyddszon, ett så kallat fornlämningsområdesom också omfattas av lagskyddet. Hur stor denna skyddszon är varierar från fall till fall och fastställs av länsstyrelsen. Anledningen till detta är att det ofta finns lämningar dolda under markytan intill den registrerade fornlämningen. Skyddszonen syftar också till att bevara upplevelsen av lämningen. Om en exploatering sker för nära inpå en skyddad lämning eller ett byggnadsminne kan upplevelsevärdet påverkas.

Vid inventering bedöms lämningarna som fast fornlämning eller övrig kulturhistorisk lämning. Dessa bedömningar är preliminära och kan omvärderas av länsstyrelsen eller Riksantikvarieämbetet. En lämning som är registrerad som en övrig kulturhistorisk lämning har ett svagare lagskydd. Men vid en ny bedömning kan den komma att klassas som fast fornlämning.

Den som på något sätt vill ändra en fast fornlämning måste ha länsstyrelsens tillstånd (2 kap. § 12). En lämplig rutin är därför att kontakta länsstyrelsen så snart en registrerad lämning berörs. Det är Länsstyrelsen i Jönköpings län som ansvarar för den regionala kulturmiljövården. Länsstyrelsen fattar beslut om åtgärder.

Kulturhistoriska förstudier

används ofta som planeringsunderlag inför exploateringar som berör stora områden. De ger en övergripande kunskapsbild av kulturmiljö och landskap utifrån ett långt tidsperspektiv – från stenålder till nutid.

Utifrån arkiv- och litteraturstudier, kartanalys och fältbesiktning görs en karaktärisering av kulturmiljö och landskap i det aktuella området.

Det kulturhistoriska planeringsunderlaget utgör en viktig del av planeringsprocessen och används bland annat i MKB-sammanhang.

Förstudier omfattas dock inte av lagen, utan är frivilliga åtaganden.

Arkeologisk utredning

Om det finns indikationer på att en forn- eller kulturlämning berörs av en exploatering kan länsstyrelsen fatta beslut om en särskild arkeologisk utredning (2 kap. § 11). Den kan göras i två etapper. Etapp 1 avser arkiv- och kartstudier samt fältinventering i det aktuella området. Inom etapp 2 görs till exempel en sökschaktning med grävmaskin för att se om lämningar finns dolda under markytan. En arkeologisk utredning syftar endast till att klargöra om det finns lämningar inom den berörda ytan.

Arkeologisk förundersökning

Om utredningen visar att en lämning berörs kan länsstyrelsen besluta om en arkeologisk förundersökning (2 kap. § 12). Syftet med denna är att karaktärisera och avgränsa lämningen. Då tas också prover för t.ex. datering. Om en redan känd forn- eller kulturlämning berörs av exploatering kan länsstyrelsen besluta om en arkeologisk förundersökning utan att någon utredning behövs.

Arkeologisk undersökning

Utifrån förundersökningens resultat beslutar länsstyrelsen om en särskild arkeologisk undersökning behövs (2 kap. § 13). Då tas den fasta fornlämningen bort helt och hållet. Lämningen dokumenteras och kunskapen sparas därmed för framtiden. I särskilda fall kan en lämning, eller ett område med lämningar, bedömas ha så stora värden att den inte får tas bort.

Nicklasson, Pål. 1996. *Storbög från yngre järnålder. Seminariegrävning i Skärstad socken, Jönköpings kommun* (Osteologisk analys av docent Elisabeth Iregren). Jönköping

Varenius, Björn. 1992. *Arkeologisk undersökning av vikingatida grav, Raä 5, Skärstad socken, Jönköpings kommun*. Jönköpings läns museum, arkeologisk rapport 1992:16.

Muntliga källor:

Fru Gunilla Gustafsson, Lyckås

Arkiv

Digitala ortnamnsarkivet, Sofi. Institutet för språk och folkminnen. Uppsala

Fmis: riksantikvarieämbetets digitala fornminnesarkiv.

F-topo: digitalt ortnamnsarkiv för Jönköpings län. Upprättad av namnforskare Jan Agertz

Kartunderlag

Lantmäteriets digitala Arkivtjänst:

Skärstad socken:

E104-7:1 Bosgård, ägodelning år 1777, Svante Segerdahl

E104-12:1 Drättinge, storskifte, 1776, Svante Segerdahl

E104-15:1 Edskvarna, storskifte 1798, Per Ulrik Reinius, Jonatan Montelin

E104-21:1 Gestra, ägodelning, 1774, Nils Esping

06-skä-51 Jordstorp, karta, 1797

E104-38:1 Kaxholmen, laga delning, 1771, Svante Segerdahl

E104-58:2 Rudu, laga delning, 1764, Svante Segerdahl

E104-61:1 Råby, enskifte, 1825, Jonas Allvin

E104-69:2 Skärstad, storskifte, 1770, Svante Segerdahl

E104-1:1 Skärstad socken, karta 1830, Jonatan Montelin

E104-76:1 Säby, avmätning, 1722, Arvid Månsson Hagman

06-skä-96 Ängsberg, laga skifte 1882

Svarttorp socken:

E108-23:1 Nickarp, Geometrisk avmätning, 1698, Anders Ekebohm

E108-28:1 Ramsjöholm, Geometrisk avmätning, 1684, Jonas Petersson Duker

E108-28:2 Ramsjöholm, Geometrisk avmätning, 1694, Anders Ekebohm

06-sva-50 Övravad, laga skifte 1866

Lyckås Gårdsarkiv:

Karta över Sätessgården Lyckås med underliggande ägor och torp 1767-1773

Karta över säteriernas Lyckås och Drättinge åkergården, ca 1820.

Karta över åkergårderna till Lyckås säteri 1824.

Karta över inägorna till Lyckås säteri med underlydande Drettinge, Stickelösa och Skärstad-Postgård 1880

Karta över skog, hagmark, en del av inägorna samt torp och lägenheter till säteriet Lyckås med underlydande delar av Drättinge och skärstad-postgård 1926.

Ekonomiska kartans kartblad 7E 3c, 7E3d, 7E 2c och 7E 2d (RT90).

Vindkraften kommer under de närmaste åren att kraftigt byggas ut i Sverige. Trenden går mot större vindkraftsparker, belägna i höglanta utmarksområden. Förstudien behandlar just ett sådant område, beläget högt ovanför den vackra Skärstadalen med Landsjön. Trots att förstudieområdet ligger i en utmarkskontext finns ändå flera lämningar efter mänsklig aktivitet, framför allt efter de torp som etablerades i skogarna ovanför Lyckås för 200-400 år sedan.

